

Post-Truth Dönemde Hakikat Anlayışının Dönüşümü

Osman ÖZKUL¹ Yasin ŞAHİN² Ender BÜYÜKÖZKARA³

Özet

“Post-truth” sözcüğü 2016 yılında Oxford Sözlükleri tarafından yılın kelimesi seçilmiştir. Yılın kelimesi seçilmesiyle Amerika ve Avrupa’da popülerliği artmıştır. Post-truth henüz yeni kullanılmaya başlanan bir kavram olmasına rağmen günümüz toplumunu açıklamakta önemli katkı yapabilecek bir kavramdır. Zira bilimsel ve entelektüel bilgidен çok fazla sofistike ve enformatik bilginin daha etkili olduğu bir dönemin içinde bulunmaktayız. İnsanlar reel gerçeklikten daha çok sanal ve kurgusal gerçekliği önemseyen bir tutum takınmaktadırlar. Felsefi anlamda kolektif ve evrensel bilginin yerini, bireysel ve görelі bilgi almaktadır.

Bu yazının amacı, öncelikle “post-truth” kavramı hakkında literatüre dayalı bir inceleme yaparak post-truth dönem ile postmodernizmin ilişkisini belirlemektir. Bu amaçla modern, postmodern ve post-truth dönemlerin hakikat ve bilgi anlayışları arasındaki ilişki ya da kopuş süreci analiz edilmekte ve post-truth dönemde hakikat kavrayışının nasıl bir dönüşüm yaşadığı tartışılmaktadır. Bu konuda başta yalan olgusu olmak üzere iletişim araçlarının yaygınlaşması, kişiselleşmesi ve sosyal medyanın etkileri üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda toplumsal ilişkilerde önemli bir rolü olan güvenin azalma-

sı olgusu ile medyanın kullanımı arasındaki ilişki analiz edilmektedir. “Post-truth” kavramının anlamı üzerinden, ahlâki değerlerde yaşanan ve etkileri günümüzde hissedilen değişimler vurgulanmaktadır.

Günümüzde bireyler uzun süreli hedefler ve reel gerçeklerden daha çok, anlık duyguları ve kısa vadeli çıkarları doğrultusunda hareket etme temayülündedirler. Bu nedenle kolaylıkla yalan söyleyebilmekte, kendisine söylenen yalanları sorgulamamakta, bu tutumun sonucu olarak da hakikati önemsizleştiren bir toplumun üyesi haline gelmektedirler. Yalanın bu denli ciddi yükselişi ve bu kadar yaygınlaşması, kolaylaşması ve normalleşmesi sonuç olarak güvensiz bir toplum meydana gelmesine neden olmaktadır. Toplumsal ilişkilerde güvenin önemi azalarak bireylerin ortak değerler etrafında toplanmasını sağlayan toplumsal bütünleşme fonksiyonu zedelenmektedir.

Anahtar Kavramlar: post-truth dönem, postmodern dönem, hakikat, yalan, güven

1 Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
E-posta: oozkul@sakarya.edu.tr

2 Arş. Gör. Dr., Giresun Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
E-posta: yasin.sahin@giresun.edu.tr

3 Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
E-posta: ebuyukozkara@sakarya.edu.tr

Giriş

Kadim zamanlardan beri insanoğ- lu hakikat arayışı içinde olmuş ve bu arayış sahip olunan hakikat tasavvuru doğrultusunda şekillenmiştir. Bu çer- çevde farklı dönemlerde hakikatten anlaşılan şeyler aynı olmayıp aranan hakikat de arama yolları da farklılık arz etmektedir. Ne var ki içinde bulun- duğumuz, “post-truth dönem” şeklin- de adlandırılan dönem, insanoğlunun adeta daha önce hiç görülmedik biçim- de hakikati ele aldığı, oldukça farklı bir biçimde hakikat ile ilişki kurduğu bir zaman dilimi görünümündedir. Bu çalışmanın konusunu söz konusu dö- nemde hakikate yönelik kavrayışın ortaya konması ve hakikat anlayışının dönüşümünün incelenmesi teşkil et- mektedir.

Hangi konu bakımından dönem- lendirme söz konusu edilirse edilsin birbirinden ayrılan periyotlar muhak- kak irtibat içerisindedir, bir sonraki dönem bir öncekine çok şey borçlu- dur. Hâl böyle olunca post-truth dö- nemin de evveliyle birlikte mütalaa edilmesi iktiza eder. Bu çerçevede post-truth döneme ilişkin soruşturma- lar post-modern dönemle irtibatlı bir şekilde yürütülebilmektedir.⁴ Buradan hareketle incelemeye postmodernizm- le ilgili bazı hatırlatmalarla başlamak yerinde olacaktır.

Modern Kültüre Karşı Postmo- dern Kültür

Madan Sarup, yüksek moderniz- min yerleşik biçimlerine karşı bir tep- kinin ürünü olmasını ihtimal dâhilinde gördüğü “postmodernizm” kavramını bulanık bir kavram olarak değerlendi- rir.⁵ Sarup’un bu tespiti doğru görün- mekte olup “modernizm” kavramına dahi teşmil edilebilir niteliktedir. Hem postmodernizm hem de modernizm, haklarında çok net tanımlamalar ya- pılması güç kavramlardır. Ne var ki bu durum, modern ya da postmodern olana ilişkin tespitlerin yapılması açı- sından bir engel teşkil etmez. Bu çer- çevde, postmodern kültürü ana hatla- rıyla ortaya koyabilmek amacıyla bazı tespitlerde bulunulmaya çalışılacaktır.

Aydınlanma felsefesinin ünlü dü- şünürü Immanuel Kant (ö. 1804), *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* [“Aydınlanma Nedir?” *Sorusuna Yanıt*] adlı yazısında aklın önemini şu sözlerle vurgular:

“*Aydınlanma*, insanın kendi suçu ile düş- müş olduğu bir *ergin olmama* durumundan kurtulmasıdır. Bu *ergin olmayış* durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanama- yışıdır. (...) *Sapere aude!* Aklını kendin kullanmak cesaretini göster! Sözü imdi *Ay- dınlanma*’nın parolası olmaktadır.”⁶

4 Postmodernizm ve post-truth arasındaki ilişkiye dair müspet ve menfi görüşleri içeren bir değerlendirme için bkz.: Onur ASLAN, “Post-Truth Kavramının Postmodernizm Aynası Üzerine Düşen Yansımaları”, *Pasajlar*, Sayı 4, 2020, s.111-119.

5 Madan SARUP, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Çev.: Abdülbaki GÜÇLÜ, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004, s. 206.

6 Immanuel KANT, “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusuna Yanıt”, *Seçilmiş Yazılar* içinde (Çev.: Nejat Bozkurt), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 213.

Kant'ın belirlediği bu parola, kişinin özgürce aklını kullanması anlamını taşır.⁷ Ne var ki bu özgürlük durumu, insanların öznel bir biçimde kendi akıllarına göre belirlemelerde buldukları manasına gelmez. Aklın işleyiş mekanizmasındaki ortaklık çerçevesinde, “Aklın yolu birdir” önermesiyle ifade edilebilecek bir epistemik anlayış söz konusudur.⁸ Bu önermeye bir karşı koyuş biçimi olarak postmodern felsefenin temel önermesi ise “Aklın yolu çöktür” biçimindedir. Birinci anlayış nasıl bilim ve felsefeden sanat ve edebiyata, siyaset ve ekonomiden gündelik hayata kadar belirlenimci bir yaklaşımı yerleştirmeye çalışmış ise; postmodern bakış açısı bunun tersine bütün hayat pratiklerinde görece bir durumun geçerli olduğu anlayışını savunmaktadır. Bu çerçevede, Cevzici'nin de belirttiği üzere, postmodernizmde modernizmin akılcılığına ve evrensel bir aklın beşeriyetin tüm problemlerini çözebilecek yetkinlikte bir otorite kabul edilmesine karşı çıkılarak evrensel akıl yerine çeşitli akılların var olduğu ifade edilir.⁹ Dolayısıyla postmodern anlayışa göre bilimin yegâne otorite kabul edilip bilginin bilimsel bilgiye indirgenmesi yanlış olmaktadır.¹⁰

Yukarıda belirtilen anlayış farkı, modernizm ile postmodernizmin ötekine, başka olana ilişkin bakış açısını

da belirlemektedir. Mesela, modern dönemin kültür anlayışı Batı kültürünün üstünlüğünü ve ötekilerin ikelliğini savunurken postmodern dönem antropologları ise kültürün “ilkel ve modern” biçiminde ikiye ayrılmasını reddetmektedirler. Böylece bütün insanların ve toplumların kültürlerinin de kendi içinde bir değerinin/anlamının olduğunu kabul etmektedirler. Bu çerçevede bilimsel söylem tarafından sorgulanarak diğer anlatı biçimlerinin ilkel ve gelişmemiş gibi niteliklerle tavsif edilmesi kabul edilebilir değildir.¹¹ Postmodern kültür söylemi, farklı kültürleri özellikle sanatsal alanlarda ön plana çıkararak yeni bir “moda” geliştirmeye çalışmaktadır.

Postmodernizmin karakteristikleri olduğu görülen “görecelilik” ve “çoğulculuk” niteliklerinin temelinde hakikate ilişkin postmodern anlayış yatmaktadır. Bu anlayışa göre farklı hakikat iddiaları olup bu iddialar birbirinden üstün değildirler ve böylece iddia sahiplerinin hiçbiri kendi hakikat anlayışını empoze edebilecek durumda değildir. Sarup söz konusu hakikatler çokluğunun benimsenmesi şeklindeki eğilimi şu şekilde ifade etmektedir:

“(…) yalnızca kendi aralarındaki ayrılıklardan ya da karşıtlıklardan ötürü var oldukları düşünüldüğünden, günümüzde bütün

7 KANT, 1984, s. 215.

8 Kant'ın bilgi görüşüne dair bir inceleme için bkz.: A.Kadir ÇÜÇEN, *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa 2001, s. 213-220.

9 Ahmet CEVİZCİ, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2009, s. 1269-1270.

10 Jean-François LYOTARD, *Postmodern Durum*, Çev.:Ahmet ÇİĞDEM, Vadi Yayınları, Ankara 1997, s. 49.

11 LYOTARD, 1997, s. 65-66.

doğruluk iddialarını retorik, anlatı stratejileri ya da Foucaultcu söylemler düzeyine indirgeme yönünde bir eğilim bulunuyor. Bu nedenle de hiçbir iddia sahibi bir başka iddia sahibine kendi doğruluk görüşünü dayatamaz.”¹²

Bu çerçevede postmodernizm modernizmin evrensel etik düşüncesine, küresel ve her şeyi kucaklayan tüm dünya görüşlerine, insanlığın bilim vasıtasıyla özgürleşeceği inancına, evrensel ve tarafsız bilgi anlayışına ve her türden temelciliğe muhalif bir tutum sergilemektedir.¹³

Moderniteye karşı geliştirdikleri eleştiriler ile postmodern felsefenin alt yapısını adeta Friedrich Nietzsche (ö. 1900) ve Martin Heidegger (ö. 1976) gibi Alman filozoflar oluşturmuşlardır; ancak daha kapsamlı bir biçimde bu düşüncenin gelişmesinde Michel Foucault (ö. 1984), Jean-François Lyotard (ö. 1998), Jacques Derrida (ö. 2004) ve Jean Baudrillard (2007) gibi 20. yüzyıl Fransız düşünürleri etkili olmuşlardır. Bu düşünürler katı felsefi rasyonelliğe karşı çıktıkları gibi, modernizmin bireyin özgürlüğünü savunurken özgüllüğünü yok eden kültürel yaklaşımlarını da eleştirmişlerdir; ancak bu noktada postmodernizmin en önemli problemi, modernizmin değerlerinin yerine tam olarak hangi değerlerin konulacağı konusunda ortaya çıkmaktadır.

Bir bakıma postmodernizm, modernizmin tahrip ettiği ya da yok ettiği düşünsel ve kültürel unsurları tamir etmek iddiasındadır; ancak bunu hangi unsurlarla yapacağı konusunda ciddi bir belirsizlik vardır. Postmodernizm henüz temel değerleri bakımından belirsiz bir dönemi ifade etmektedir. Başka bir deyişle postmodernizm toplumsal, kültürel, ekonomik ve ideolojik olarak modernizmin prensiplerinin artık geçersiz olduğunu ilan etmekte; ancak, henüz bunların yerine tam anlamıyla yeni bir değerler sisteminin koyulmadığı bir geçiş dönemine karşılık gelmektedir.

Modernizmden postmodernizme geçiş süreci, aslında bir kültürel değişme sürecidir, bir anlamda kültürün demokratikleştirilmesidir. Yani kültürün seçkin ve azınlık bir grubun tükettiği bir unsur olmaktan çıkıp aynı zamanda daha geniş kitlelerin tükettiği bir ürün haline gelmesidir. Bu süreci kültürel değişme olgusu bakımından yorumlayan Mike Featherstone, modern dönemdeki kültürün anlamı ve değeri ile postmodern dönemin kültürel anlayışını ortaya koymaktadır ki söz konusu sürecin postmodern dönemde bireyselliğin ve bireysel özgürlüğün gelişmesiyle ilişkisi açısından önemli bir değişme olduğu kabul edilebilir.¹⁴

12 SARUP, 2004, s. 215.

13 CEVİZCİ, 2009, s. 1269.

14 Mike FEATHERSTONE, *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çev.: Mehmet KÜÇÜK, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996, s. 111; Osman ÖZKUL, *Kültür ve Küreselleşme*, Açılım Kitap, İstanbul 2013, s.11.

Modern dönemde kültür, ancak belli bir sınıf veya zümrenin tüketimine hizmet eden bir olguyken, postmodern dönemde bu durum değişmiştir. Postmodernizmin kültürü gerçekten de bir tüketim kültürüdür. Daha fazla tüketilebilmesi için ise kültürün daha geniş kitleler tarafından tüketilen bir konuma taşınması gerekir. Bu noktada felsefe, bilim ve sanatın, hatta dinin bile dünyevileştirilmesi lazım gelir.

Bu yaklaşım o kadar ileri bir noktaya vardırılmaktadır ki en rasyonel değer taşıyan bilimden, en soyut değer taşıyan dinin toplumsal pratiklerine kadar pek çok unsur, kültürel birer unsur olarak sunulmaktadır. Burada yapılması gereken bir şey din ile bilimin sekülerleştirilmesi/dünyevileştirilmesi olgusunun iyi bir biçimde çözümlenmesidir. Featherstone konuya din ve bilimin yer değiştirmesi açısından değil de, bu olgularla ilgili simge uzmanlarının (ruhban ve bilimciler) kendi bilgilerinin halkın gündelik iktidar dengelerinde oynadığı rolde bir değişim olup olmadığı açısından bakılması gerektiğini savunur.¹⁵

Bilim ile teknolojinin hızla gelişmesi ve insanların bu sunulan fırsatlardan daha fazla faydalanabilmesi, kaçınılmaz olarak tüketim ihtiyacını arttırmaktadır. Bu sürecin olmamasını istemek veya yanlışlığını savunmak pek gerçekçi ve anlamlı olmayacağı-

na göre, bu süreç iyi çözümlenmeli ve onun etkilerinden bireyin ve toplumun daha fazla zarar görmeden yaşayacağı yöntemler araştırılmalıdır.

Her bilimsel değişme bir zihinsel ve pratik dönüşümü kaçınılmaz kılmaktadır. Kültürel değişim ise daha derin ve dramatik toplumsal travmalara neden olabilmektedir. Bu nedenle söz konusu değişim ve dönüşümlerin daha az kayıpla atlatılması için, entelektüeller ve toplumsal sorunlar üzerine uğraşan diğer kimseler daha yeni ve daha güçlü çözüm mekanizmaları geliştirmelidir.

Modernizm ve postmodernizm bağlamında ortaya çıkan kültürel değişmelerin yanı sıra, günümüzde post-truth denilen bir dönem ve bu dönemde ortaya çıkan değişimlerden ve bilhassa hakikat anlayışına bağlı olarak vuku bulan dönüşümlerden de bahsedilmektedir.

Post-Truth Dönemde Hakikat ve Yalan

İlk kez 1992’de kullanılan “post-truth” sözcüğünün dünyada yaygın bir şekilde kullanıma girmesi, 2016 yılının sonlarına doğru Oxford Sözlükleri tarafından yılın sözcüğü seçilmesi sonrası gerçekleşmiştir.¹⁶ “Post-truth” sözcüğünün Türkçe karşılığı ile ilgili henüz tam uzlaşma sağlanamamıştır. Kavramın Türkçeleştirilmesi için

15 FEATHERSTONE, 1996, s. 110.

16 Milay Köktürk kelimesinin bazı çevrelerce ısrarla ve sıkça kullanılması neticesinde popülerleştirildiği kanatindedir. Milay KÖKTÜRK, “Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş”, *Pasajlar*, Sayı 4, 2020, s. 40.

“gerçeklik sonrası”, “hakikat sonrası”, “hakikat ötesi”, “post gerçeklik”, “gerçek aşırı”, “post olgusal”, “gerçek ötesi”, “doğruluk sonrası” gibi ibareler önerilmektedir.¹⁷

Genel olarak “sonra, arkasında” anlamına gelen “*post*” öneki “post-truth” sözcüğünde farklı bir görev üstlenmiştir.¹⁸ Bu kullanımda anlamı genişletilmiş olup ek olarak geldiği “*truth*” sözcüğünü önemsizleştiren ya da alakasızlaştıran bir anlam taşımakta ve bu bağlamda “post-truth” kavramı “kamuoyunun teşekkülünde nesnel olguların his ve kişisel inançlara nazaran daha az etkili olduğu koşulları işaret eden, bunlara ait olan” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁹ “*Truth*” sözcüğünün çevirisinde ise hakikat, gerçeklik ve doğruluk karşılıkları kullanılmaktadır. İlk bakışta Türkçe’de “gerçeklik” ve “hakikat” sözcüklerinin anlam bakımından bir farkı yoktur, diye düşünülebilir. Ancak bu iki kavram arasında bir fark vardır: Arapça kökenli “hakikat” sözcüğü, “gerçeklik (*reality*)” kelimesinin değil, “doğruluk (*truth*)” sözcüğün karşılığında kullanılır²⁰ ve hakikat nesnel gerçekliğin zih-

nimizdeki yansısını temsil eder.²¹ Aynı şekilde gerçekliği doğruluk ile de karıştırmamak gerekir. Doğruluk yargıda kendini göstermekte olup gerçekliğin düşünsel düzeyde ya da zihnimizde onaylanmasıyla ilgilidir.²² Bu çerçevede Murat Baç ‘*post-truth*’ kelimesinin Türkçe karşılığına ilişkin şu tespitlerde bulunur:

“‘*Truth*’ kelimesi bir yandan felsefe ve ilahiyat bağlamlarında “hakikat” anlamına gelirken, öte yandan da, özellikle önermesel bağlamlarda, “doğruluk” anlamına gelmektedir. (...) O yüzden ‘*post-truth*’ deyiminin hem “hakikat-sonrası” hem de “önermesel-doğruluk-sonrası” anlamlarını karşıladığını söylememiz belki daha yerinde olacaktır. Dahası, bu tür tartışmalar çerçevesinde, bir diğer önemli felsefi kavram olan “gerçeklik” (*reality, veritas*) kavramının hem “hakikat” hem de “doğruluk” kavramları ile ilintili olsa da onlardan ayrıldığını belirtmemiz gerekiyor.”²³

Yukarıda belirtilen dil ile ilgili hususlar çerçevesinde “post-truth” ibaresinin hakikatin anlam, önem ve değerini kaybetmesine delalet ettiği görülmektedir. Bu çerçevede hakikatin önemsizleşmesi, gerçek ile ona ilişkin yargılar arasındaki uygunluğun

17 Yalın ALPAY, *Yalanın Siyaseti*, Destek Yayınları, İstanbul 2017, s. 25; Murat BAÇ, “Hakikatin Savuşturulması, Ötelenmesi ve Geri Dönüşü Üzerine”, *Pasajlar*, Sayı 4, 2020, s. 19, 22.

18 <https://www.lexico.com/definition/post->, 06.05.2020.

19 <https://www.lexico.com/definition/post-truth>, 06.05.2020.

“*Post*” kelimesinin hakikatin önemsizleşmesini değil de hakikatin ötesini imlediğine ilişkin bir değerlendirme için bkz.: ASLAN, 2020, s. 120-123.

20 Bedia AKARSU, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1998, s. 58, 85.

21 ALPAY, 2017, s. 26.

22 Afşar TİMUÇİN, *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul 2004, s. 230.

23 BAÇ, 2020, s. 22-23. “Doğruluk”, “hakikat” ve “gerçeklik” kavramlarına ilişkin detaylı bir inceleme için bkz.: Harun TEPE, *Platon’dan Habermas’a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi, Ankara 2003, s. 19-24.

ortadan kalkmasının umursanmamasına karşılık gelmektedir.²⁴ Bu durum ise yalanı ve yalanın hakikat karşısındaki konumlandırılışını akla getirir.

Toplumlarda insanlar arasında “yalan” söylemlerin kullanılışıyla birlikte, etik açıdan yeni bir düzenlemeye gidilmiş olup yalanın kime ve ne kadar söylenebileceği, ahlâkî açıdan hangi durumlarda uygun olacağı gibi hususlar toplumsal kurallarla sınırlandırılmıştır. Geleneksel toplumlarda kabul gören ahlâk kuralları, Aydınlanma felsefesinin ilkelerinin benimsenmesiyle değişikliğe uğramıştır. Hümanizm ve akılcılık akımlarının yayılmasıyla birlikte insanın her şeyin ölçüsü olduğu ve aklın doğruyu bulmada mutlak yol olduğu düşüncesi yaygınlaşmış ve ahlâkî kurallarda bireysellik ön plana çıkmıştır. Modernleşme sürecinin başlaması akabinde bireycilik düşüncesinin insanlar arasında yaygınlaşmasıyla geleneksel toplumda görülen yakın ilişkiler daha sofistike bir hal almaya başlamıştır. Bu durumun ise yalan söylemeye imkân tanıyan ve yalanın kontrolünü zorlaştıran bir hale yol açtığı görülmektedir. Post-modern dönem ile birlikte ise belirsizliklerin ve çelişkilerin daha da çoğaldığı bir döneme geçilmiştir.

Post-truth dönemde ise yalan ve

hakikat ilişkisi çok farklı bir boyut kazanmıştır. Bu dönemdeki insanların atalarından farkı, artık yalan söylemenin günlük hayatın sıradan bir parçası haline gelmesi ve üstelik söylenen yalanların ortaya çıkması halinde eskisi gibi bir toplumsal yaptırımla karşılaşmamasıdır. Öyle ki yalan söyleme durumunun olağan bir şey kabul edilmesi söz konusudur.²⁵ Diğer bir ifadeyle yalan artık kronikleşmiş ya da kurumsallaşmıştır. Keyes’in tespit ettiği üzere insanlar kendilerine ne zaman yalan söylendiğini fark etmeleri bir yana, kendileri ne zaman yalan söylediklerini bile fark edemeyecek durumdadırlar.²⁶

Post-truth çağda yalanın etik boyutu hususunda farklılıklar göze çarpmaktadır. Her şeyden evvel insanoğlunun büyük bir kısmı yalan söylemenin yanlış olduğunu düşünür. Fakat çok azı kendisinin etik dışı olduğu kanaatini taşır.²⁷ Bu çerçevede post-truth çağın etik yönden bir alacakaranlık kuşağında yer aldığı söylenebilir. Zira bu dönem insanoğluna yalancı olduğunu düşünmeksizin doğruları saklayabilme imkânı vermektedir. İnsanın değer dünyası davranış biçimleriyle çeliştiğinde, yapabileceği yegâne şey muhtemelen değerlerini yeniden gözden geçirmek olmakta ve çok az sayıda insan kendisinin etik dışı davrandığını

24 ALPAY, 2017, s. 27.

25 İsmail Cem KARADUT, “Hakikat-Ötesi Çağda Hakikati Söylemek: İki Parrhesia Vakası”, *Pasajlar*, Sayı 4, 2020, s. 133.

26 Ralph KEYES, *Hakikat Sonrası Çağ*, Çev.: Deniz ÖZÇETİN, Tudem Yayın Grubu, Ankara 2019, s. 21.

27 KEYES, 2019, s. 14-15.

düşünmek eğilimindedir. Bu çerçevede farklı ahlâk yaklaşımları gündeme gelir. Bu düşünceler “alternatif etik yaklaşımlar” biçiminde karşımıza çıkarlar. Bu terim gerçeği saklamanın yanlış olmadığını, bilakis yapılabılır olduğunu ifade etmekte ve bu çerçevede değerlendirildiğinde kelimenin kötü manasıyla “yalancılık” olgusunu ima etmediği etik sistemleri işlevsel kılmaktadır.²⁸ Görüldüğü üzere post-truth dönemde insan, yalanı meşru kılacak tarzda ahlâkı, etiği eğip bükmekte ve böylece kendini vicdanen rahatlama çabası içerisinde.

Yalancılık gibi “dürüstlük” kavramı da mezkûr dönemde dönüşüme uğramıştır. Şöyle ki “dürüstlük” kavramı bir dönemler ya hep ya hiç meselesi olarak anlaşılmakta, insan kişilik özelliği bakımından ya dürüst ya da yalancı olarak değerlendirilmekteydi. Post-truth dönemde ise bu kavramın farklı bir anlam kazandığı görülmektedir. Aslında bir anlamdan ziyade, dürüstlük ve yalancılığın derecelerinden söz edilmektedir. Böylece alternatif etik yaklaşımlar oluşturularak değişken bir etik ölçek meydana getirilmektedir.²⁹

Hakikatin feda edilmesinin ve yalan olgusunun çok net bir biçimde görüldüğü alanlardan biri iletişim ve medyadır. Bilgi kirliliği denilen, aslında

yalanlarla örülü bir iletişim ortamında, insanların neye inanmak istediğine veya neye inandırılmak istenildiklerine göre şekillenen bir sözde gerçeklik anlayışı ortaya çıkmaktadır. Hatta bazı durumlarda yalan ve yanıltan ziyade sanal gerçeklik ortamında muhatap olunan kişiler gerçek olmamakta ve internet ortamında sahte hesapların yanı sıra, *Homo sapiens*miş gibi insanlarla sohbet eden yazılımlara bile rastlanmaktadır.³⁰ Bu durumun insan hayatına farklı birtakım etkileri vardır. Bir taraftan iletişim ve ilişkiler kolaylıkla kandırma ve aldatma üzerine kurulabilmekte, diğer taraftan insan sanal ortamda iletişimde olduğu kişinin gerçek olup olmadığını bilememekte ve gerçek olsa bile ne derece güvenilir bilgiler verdiği konusunda kuşku duymaktadır. Dolayısıyla insanlar arası güven ilişkisi zedelenecek, toplumlar da şüpheli bireylerin çoğaldığı görülmektedir.

Post-truth dönemi, yalan ve gerçekliğin birbiriyle karıştırıldığı ya da birbirleri arasında işlevsel ortaklığın olduğu bir zaman dilimi biçiminde algılamak mümkündür. Bu durum, sistemin içinde yaşayanlar için bir algı yönetimi de oluşturabilir ki, söz konusu yönetme biçimine yeni medya üzerinden yaygınlık kazandırılabilir.³¹ Post-truth dönemde yalan ve yanlış

28 KEYES, 2019, s. 22.

29 KEYES, 2019, s. 27-28.

30 KEYES, 2019, s. 269.

31 Özgür TABUROĞLU, “Hakikat-Sonrası Bazı Görüngüler: Biyosiyaset, Algı Yönetimi, Yeni Medya”, *Paşajlar*, Sayı 4, 2020, s. 143.

bilgi akışı, algı yönetimlerinin belirli bir gücün elinde olması, klasik ve modern zamanlardan farklı olarak yalanın inanılabilirlik çerçevesinde doğru gibi algılanması durumları, yalan hükümündeki bir çağın habercisi olarak görülebilmektedir.³²

Çalışmanın bu aşamasında üzerinde durulması gereken diğer bir önemli konu “güven” sorunudur. Kuşuklar veya yalanlar karşısında şuursuzca davranıldığına değil, hakikat bilinen şey karşısında emin olma durumunda ortaya çıktığı söylenebilecek olan “güven” duygusu; birbirimizi ve başkalarını anlamamızı kolaylaştıran, başkalarına karşı olumlu olmanın ve başkalarının bize zarar vermeyeceğini düşünmenin en önemli yoludur. Bireysel ve sosyal ilişkilerde çok mühim bir etken olan güvenin insanları bir araya getirmede rolünün büyük olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak belirsizliklerin ve yalanların hızla yayıldığı post-truth bir dünyada güvenin eksikliği yakından hissedilmektedir. İş dünyasında, politikada, ekonomide, ticarete, sosyal ve toplumsal yapıda yalanın yükselişi toplumların ahlâkî yapısını zarara uğratmıştır. Diğer bir deyişle bireysel ve toplumsal düzeyde ahlâkî yozlaşmaları meydana getirmektedir. Bunun en büyük sonucu ise kuşkusuz güvensizliğin çok geniş alanlara yayılmasıdır. Post-truth döneminde yalanın bizi getirdiği nokta, bi-

reylerin birbirine inanmadığı güvensiz bir toplum haline dönüşmektir.

Artık hakikatin önemini kaybettiği kişisel düşüncelerin, inançların, çıkarların gerçeklerden çok daha önemli olduğu bir toplumda yaşıyoruz. Bu toplumda, hakikatin olmadığı ya da aranmadığı zamanlarda yalan ve yanlış şeylerin hızla arttığı görülmektedir. Bu sebeple yalanın yaygınlık kazandığı yerlerde insanların birbirine güven duyuyormuş gibi davranmaları da beraberinde belirli toplumsal sorunlar oluşturmaktadır. Çünkü güven sorunu sadece tek yönlü bir davranış ve karakter sorunu olarak karşımıza çıkmamaktadır. Daha karmaşık ilişkiler ağının bozulması anlamına da gelmektedir.

“Güven” kavramı incelendiğinde sosyal ilişkiler bağlamında yalnızca kişiler arası ilişkiler ele alınmamaktadır. Buna ek olarak toplumsal gruplar ve kurumlar arası bağların da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu ilişkiler insanların “güven” kavramına yükledikleri anlam ne ise ona göre şekillenmektedir. Güvene endeksli ilişkilerde esas olan, karşılıklılık ilkesine göre belirlenmektedir; fakat kişilerin birbirine olan samimiyetleri noktasında sosyo-psikolojik bir alt zemini bulunmaktadır. Bu nedenle bireysel bazdaki ilişki biçimlerinin gruplar ya da kurumlar arasında farklı

32 TABUROĞLU, 2020, s. 141.

yansımaları bulunabilir. Bu çerçevede güven teorilerinin kültürel, ekonomik, sosyal vb. yönleri de vardır.³³

Görüldüğü üzere post-truth dönemde hâkim olan yalan ve güvensizlik ortamının temelinde hakikat algısının değişip hakikatin anlamını kaybetmesi olgusu yer alır. Artık hakikat yerini inanılabilirliğe bırakmıştır denilebilir. Buna göre neyin doğru olduğu çok önemli olmayıp bir şeye inanılıp inanılmadığı önemli olmaktadır. İnsan için neyin iyi olduğunu belirleyen unsur, iyiye ilişkin ortak bir değer değil, bir şeyin iyi olduğuna ilişkin bir inanca sahip olunup olunmadığıdır. Buna göre diye başlayan subjektif inanç niteliği taşıyan yargılar, adeta güçlü bir egoizm ve narsizm duygularını beslemektedir. Bu ise hakikî anlamda iyiden bahsedebilmeyi imkânsız kılar; çünkü yalan hakikatin yerine ikame edilebilir hale gelmiştir. Esas önemli nokta, yalan da muhatabı inandırabilmek olmuştur. Dolayısıyla gerçek olarak sunulan şeyler yalan olduğunda hakikat ve hakikat arayışı ortadan kalkmış olur.³⁴ Hakikat arayışının ol-

madığı yerde ise layıkıyla bir felsefe, bilim, sanat, ahlâk ve diğer beşerî faaliyet ve özelliklerden bahsedilemeyecek, bunun yerine yalanlardan örülü kandırma ve inandırma girişimlerinden başka bir şey kalmayacaktır.

Sonuç

Evrensel akla ve bilgiye dayalı, tüm alanlara sirayet eden bir hakikat anlayışı; modernizmin temel yapıtaşı hüviyetinde iken postmodern anlayış göreceli bir bakış açısından hareketle akıllar ve hakikatler çokluğunu benimsemektedir. Modern ve postmodern kavrayış arasındaki bu özsel farklılığa rağmen aralarında bir benzerlik kurmak mümkündür. Her ikisinde de hakikat yalanın zıttı olarak telakki edilmekte ve varlığını muhafaza etmektedir. Post-truth dönemde ise hakikat anlamını, değerini ve önemini yitirerek adeta yerini yalana bırakmıştır.

Yalan ve yalancılık olguları çağlar boyunca varolagelse de post-truth dönemde yalan söyleme normalleşmiş ve sıradanlaşmış, insanlar farkında bile olmadan yalan söyler ve yalana maruz kalır olmuşlardır. Hal böyle olunca

33 Erhan TECİM, "Toplumsal Güvenin Temelleri Antropolojik Bir Yapılandırma", *Ekev Akademi Dergisi*, 2012, Sayı 51, s. 2. Ekonomik temelli bir inceleme Fukuyama'da görülür. Fukuyama toplumları güven düzeylerine göre yüksek güvenli ve düşük güvenli toplumlar olmak üzere iki kategoride incelemektedir. Örneğin, sosyal sermaye bir milletin oluşturabileceği endüstriyel kaynaklı ekonominin genel özellikleri üzerinde belirli neticelere imkân verir. Şayet bir şirkette beraber çalışmak mecburiyetinde kalan bireyler, temel ahlâkî şartlara uyumlu davranış sergilemeleri sebebiyle birbirlerine güven duyuyorsalar, o işi devam ettirmenin maliyeti daha az olduğu görülmektedir. Buna benzer yapıda olan toplumlar, birlikte çalışma deneyimlerinde verim düzeyi yüksek sonuçlar elde edecektir. Bir milletin yüksek güven duygusu farklı alanlardaki sosyal ilişki çeşitlerinin oluşmasına imkân verecektir. Toplumdaki güveni oluşturan şey, ekonomistlerin "işlem maliyeti" kavramlaştırmasıyla söz ettikleri olgular çerçevesindedir. Farklı bir ifadeyle bir toplumdaki yaygın güvensizlik, tüm ekonomik etkinliklere bir çeşit vergi olarak yük teşkil eder. Böyle bir vergiyi yüksek güven duygusunda olan toplumların vermediklerini görmekteyiz. Francis FUKUYAMA, *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çev.: Ahmet BUĞDAYCI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998, s. 38.

34 KEYES, 2019, 400.

yalan söyleyene adeta yaptırım uygulanmaz olmuş, dahası yalan ve yalancılık farklı bir etik zeminde mütalaa edilmeye başlanmıştır. Bu yeni zemine göre yalancılık-dürüstlük karşıtlığı yerine yalancılık ve dürüstlüğün farklı derecelerinden bahsedilmekte ve böylece yalanın net bir biçimde erdemsizlik ile ilişkilendirilmesi durumu rafa kaldırılmaktadır.

Yalanın hakikate galebe çalmış olması, toplumsal beraberlik ve düzen bakımından büyük bir önemi haiz olan “güven” duygusunun zedelenmesi yönünde bir hayli etkilidir. Post-truth dönemde insanlar hakikati arama ve dile getirmeden uzaklaştıkça yalanın yaygınlaşması ve sadece muhatapları inandırma amacı güden iletişim biçimleri hızla artmış, böylelikle toplumsal hayatın taşıyıcısı olan güven bağları kopma noktasına gelmiştir. İşin ilginç tarafı, toplumu teşkil eden bireyler kimi zaman bu durumun farkında olmayıp durumdan çok da şikâyetçi değildirler. Sanal ortamdaki sahte kişilerle veya yalanı yaymayı iş edinmiş kimselerle yürütülen gönüllü iletişim mekanizması, bu durumun en iyi gözlemlenebileceği alanlardan biridir. Sosyal medya başta olmak üzere tüm medya kanalları, nazik bir dille söylendiğinde, gerçeğin gizlendiği veya manipüle edildiği mecralara dönüşmektedir.

Beşerî ilişkiler kapsamında ortaya çıkan güven kaybı, sadece kişiler arası etkileşim ile sınırlı değildir. Şirketler, kurumlar gibi tüm sosyal gruplar aç-

sından da güvensizlik durumu söz konusu olup bu durumun içtimaî, siyasî, iktisadî vb. boyutları vardır. Başka bir deyişle toplumsal yaşamda hakikat yerine yalana meyil ve buna bağlı ortaya çıkan güven problemi, mikro ilişkiler düzeyinden makro düzeye kadar yayılan bir görünüm arz etmektedir.

İnsanın hakikat karşısındaki tavır ve tutumları salt felsefî veya ilmî bir tercihten ibaret değildir. Söz konusu tavır ve tutumlar, bilimden sanata, bireyden topluma, ahlaktan siyasete veya ekonomiden hukuka kadar tesirde bulunabilecek niteliktedir. Şöyle de söylemek mümkündür: hakikat anlayışı bilme etkinliğini olduğu kadar pek çok mühim faaliyet alanlarını da etkilemektedir. Bu çerçevede post-truth dönemde hakikatin değerini kaybetmesinin, yalanın yaşantılara hâkimiyetinin ilanı şeklinde okunması abartılı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKARSU, Bedia: *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul 1998.
- ALPAY, Yalın: *Yalanın Siyaseti*, Destek Yayınları, İstanbul 2017.
- ASLAN, Onur: “Post-Truth Kavramının Postmodernizm Aynası Üzerine Düşün Yansımaları”, *Pasajlar*, Sayı 4, 2020, s.109-124.
- BAÇ, Murat: “Hakikatin Savuşturulması, Ötelenmesi ve Geri Dönüşü Üzerine”, *Pasajlar*, 2020, Sayı 4, s. 17-34.
- CEVİZCİ, Ahmet: *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul 2009.
- ÇÜÇEN, A.Kadir: *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa 2001.

- FEATHERSTONE, Mike: *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü*, Çev.: Mehmet KÜÇÜK, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1996.
- FUKUYAMA, Francis: *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*, Çev.: Ahmet BUĞDAYCI, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1998.
- KANT, Immanuel: “‘Aydınlanma Nedir?’ Sorusuna Yanıt”, *Seçilmiş Yazılar* içinde (Çev.: Nejat Bozkurt), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 211-221.
- KARADUT, İsmail Cem: “Hakikat-Ötesi Çağda Hakikati Söylemek: İki Parrhesia Vakası”, *Pasajlar*, Sayı 4, 2020, s. 125-140.
- KEYES, Ralph: *Hakikat Sonrası Çağ*, Çev.: Deniz ÖZÇETİN, Tudem Yayın Grubu, Ankara 2019.
- KÖKTÜRK, Milay: “Post-Truth ya da Mağaraya Dönüş”, *Pasajlar*, 2020, Sayı 4, s. 35-55.
- LYOTARD, Jean-François: *Postmodern Durum*, Çev.: Ahmet ÇİĞDEM, Vadi Yayınları, Ankara 1997.
- ÖZKUL, Osman: *Kültür ve Küreselleşme*, Açılım Kitap, İstanbul 2013.
- SARUP, Madan: *Post-Yapısalcılık ve Post-modernizm*, Çev.: Abdülbaki GÜÇLÜ, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004.
- TABUROĞLU, Özgür: “Hakikat-Sonrası Bazı Görüngüler: Biyosiyaset, Algı Yönetimi, Yeni Medya”, *Pasajlar*, Sayı 4, 2020, s. 141-160.
- TECİM, Erhan: “Toplumsal Güvenin Temelleri: Antropolojik Bir Yapılandırma”, *Ekev Akademi Dergisi*, 2012, Sayı 51, s. 1-14.
- TEPE, Harun: *Platon’dan Habermas’a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat*, İmge Kitabevi, Ankara 2003.
- TİMUÇİN, Afşar: *Felsefe Sözlüğü*, Bulut Yayınları, İstanbul 2004.
- <https://www.lexico.com/definition/post->, 06.05.2020.
- <https://www.lexico.com/definition/post-truth>, 06.05.2020.